

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΚΑΙ ΤΑΞΙΚΕΣ ΠΟΛΙΤΙΚΕΣ

Τάσος Κυπριανίδης¹ και Γιάννης Μηλιός²

1. Οι μετεξελίξεις της κρίσης

Η κρίση που εκδηλώθηκε ως υπερσυσσώρευση κεφαλαίου, με τη «φούσκα» των υπερτιμημένων στεγαστικών δανείων (subprimes), έχει ακολουθήσει την πορεία που προδιαγράφουν οι κρατούντες κοινωνικοί συσχετισμοί.

Μετεξελίχθηκε σε κρίση του χρηματοπιστωτικού συστήματος, το οποίο έχει την ιδιομορφία να διαπερνά στον πυρήνα της διαδικασίας αναπαραγωγής του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου: η υπερσυγκυριακά κοινωνική λειτουργία του χρηματοπιστωτικού συστήματος που γεφυρώνει την απόσταση ανάμεσα στην κοινωνική αποταμίευση και την κοινωνική επένδυση, διαμεσολαβεί τη λειτουργία αναπαραγωγής του συνολικού κοινωνικού κεφαλαίου άρα κοινωνικοποιεί άμεσα την κρίση (Σ. Λαπατσιώρας και Γ. Μηλιός [2008], Χρηματοπιστωτική κρίση και «οικονομική ρύθμιση», Μέρος 1ο, *Θέσεις* τ. 103, Απρίλιος-Ιούνιος, σσ. 17-58 και Μέρος 2ο, *Θέσεις* τ. 104, Ιούλιος-Σεπτέμβριος, σσ. 15-46).

Και εδώ παρεμβαίνει αποφασιστικά ο συνολικός κεφαλαιοκράτης, το κράτος, για να καθοδηγήσει την εκκαθαριστική λειτουργία της κρίσης: κοινωνικοποίηση των ζημιών και της κρίσης με την ενίσχυση των τραπεζών για να «σωθεί η πραγματική οικονομία» (λες και υπάρχει τίποτε «πραγματικότερο» από την οικονομία του χρήματος!), ρυθμιστική παρέμβαση στη διαδικασία μαζικής ανεργίας και απαξίωσης της εργασίας (κάθε υπουργός «Εργασίας» που σέβεται τον εαυτό του κάνει τώρα προβλέψεις για τον διπλασιασμό των ποσοστών ανεργίας!), μεταφορά της κρίσης στα δημόσια οικονομικά όπου η δικαιοδοσία των κρατικών διαχειριστών είναι απόλυτη. Τα αυξημένα ελλείμματα και η διόγκωση του χρέους επιβάλλουν την «άμεση δράση»!

Και έτσι απλά και ευθύγραμμα η κρίση του κεφαλαίου μετατρέπεται είτε άμεσα με την ανεργία σε κρίση της εργασίας, είτε διαμεσολαβημένα μέσω της κρίσης των οικονομικών του κράτους, και πάλι σε κρίση της εργασίας.

Εδώ βρισκόμαστε αυτή τη στιγμή. Οι άνεργοι δεν μπορούν να περιμένουν την κοινωνική στήριξη από ένα κράτος που «πάσχει» στα δημόσια οικονομικά, και το κράτος οφείλει να «ισοσκελίσει» τους λογαριασμούς του, με περικοπή δαπανών και αύξηση εσόδων από εκεί όπου οι συσχετισμοί το επιτρέπουν. Περικοπές μισθών, συντάξεων, κοινωνικών παροχών, επιδομάτων ανεργίας. Αύξηση των έμμεσων φόρων, αλλά και κίνητρα στο κεφάλαιο να ισοσκελίσει τις απώλειες από ενδεχόμενη αύξηση της φορολογίας απομυζώντας ακόμη περισσότερο την ίδια την εργασία.

Η εξίσωση εξόδου από τη δημοσιονομική κρίση είναι στην πραγματικότητα μια άσκηση κραυγαλέας ανισότητας που ενισχύει το κεφάλαιο αποψιλώνοντας την εργασία.

2. Η ελληνική δημοσιονομική κρίση

¹ Μέλος της Συντακτικής Επιτροπής της τριμηνιαίας επιθεώρησης *Θέσεις*.

² Καθηγητής Πολιτικής Οικονομίας στο ΕΜΠ.

Αν και σε πρώτη ανάγνωση δεν διαπιστώνουμε κάτι ριζικά διαφορετικό στην Ελλάδα, εντούτοις από παντού στιγματίζεται η ελληνική ιδιομορφία: «Καλπάζουσα» δημοσιονομική ανισορροπία με διόγκωση του ελλείμματος στο 12,7% (ή και περισσότερο;) και χρέος που αγγίζει το 120% με προοπτικές περαιτέρω διόγκωσης, «αδυναμία» δανεισμού σε λογικό κόστος από τις αγορές που εμμέσως δυσπιστούν για τη δυνατότητα της χώρας να χειριστεί τις ανισορροπίες, ενίσχυση μιας πτωχευτικής φιλολογίας που ολοένα εξαπλώνεται και ανανεώνει τον φαύλο κύκλο προς μια σπειροειδή καθοδική απαξιοτική περιδίνηση.

Πόσο διαφορετική είναι άραγε η «ελληνική περίπτωση»;

Θα εκπλαγεί λοιπόν ο καταναλωτής του τριτοκοσμικού καλειδοσκοπίου που διακινούν καθημερινά οι διαχειριστές της κοινοτοπίας αν δει κάποια απλά και μη αμφισβητήσιμα δεδομένα.

Η Ελλάδα κατατάσσεται από το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο στις 33 πιο «προηγμένες οικονομίες» (advanced economies) του κόσμου, υπερέχοντας κατά το κατά κεφαλήν ΑΕΠ αρκετών άλλων χωρών που ανήκουν επίσης στην κατηγορία αυτή (Σλοβενία, Τσεχία, Σλοβακία, Κορέα, Ταϊβάν, Μάλτα, Πορτογαλία, Ισραήλ, Νέα Ζηλανδία κ.ά., βλ. IMF [2009], *World Economic Outlook Database*). Μέχρι το τρίτο τετράμηνο του 2009, η παγκόσμια οικονομική κρίση είχε πλήξει την ελληνική οικονομία σε μικρότερο βαθμό συγκριτικά με τις περισσότερες από τις άλλες χώρες της κατηγορίας της: Το ελληνικό ΑΕΠ μειώθηκε κατά λιγότερο από 2% το 2009, έναντι μείωσης 4,1% του ΑΕΠ της Ευρωζώνης συνολικά και 5% της Γερμανίας.

Οι δημόσιες δαπάνες βρίσκονται με 48% του ΑΕΠ, κάτω από τον Ευρωπαϊκό μέσο όρο που είναι ελαφρά υψηλότερος, ενώ σε ορισμένες χώρες είναι σημαντικά υψηλότερες. Το δημόσιο χρέος είναι πάνω από 100% από τα τέλη της δεκαετίας του '80 χωρίς να προκαλεί πτωχευτική υστερία. Η εξυπηρέτηση του δημόσιου χρέους (τόκοι) ανέρχεται τα τελευταία χρόνια σε ποσοστό της τάξης του 5% του ΑΕΠ ετησίως με μέσο επιτόκιο κάτω από 5%, μέγεθος που φυσικά δεν οδηγεί σε πτώχευση, ενώ στις αρχές της δεκαετίας του '90 είχε φθάσει στο 13% του ΑΕΠ με επιτόκια που ανέρχονταν σε ιλιγγιώδη ύψη πάνω από 15%.

Αλλά και συγκριτικά, το «δυσθεώρητο» ύψος του δημόσιου χρέους της Ελλάδας δεν αποτελεί ιδιομορφία στο πάνθεον των χρεών άλλων χωρών. Μπορεί η Γερμανία και η Γαλλία να είχαν προ της κρίσης δημόσιο χρέος κάτω από το όριο του Συμφώνου Σταθερότητας του 60%, αλλά αυτό μάλλον αποτελεί σήμερα παρελθόν. Συγκρίσιμο μέγεθος χρέους με την Ελλάδα έχουν μια σειρά χώρες της Ευρωζώνης όπως Ιταλία και Πορτογαλία, ενώ η Ιαπωνία έχει αντίστοιχο μέγεθος της τάξης του 200% του ΑΕΠ. Επίσης, μια ενδιαφέρουσα παρατήρηση που προκύπτει από τα στοιχεία συγκριτικής παράθεσης δημόσιου και ιδιωτικού χρέους είναι η σχέση αντίστροφης αναλογίας που τα διακρίνει: όπου το δημόσιο χρέος είναι χαμηλό εκτινάσσεται σε ύψη το ιδιωτικό, με κορυφαίο παράδειγμα το νεοφιλελεύθερο υπόδειγμα Ιρλανδία όπου το δημόσιο χρέος ~25% «αντισταθμίζεται» από 7πλάσιο ιδιωτικό ~175% του ΑΕΠ.

Αλλά και αναφορικά με τη δυναμική του χρέους, δηλαδή τα πρωτογενή ελλείμματα, η Ελλάδα δεν είναι μόνη (αν θεωρηθεί βεβαίως το 12,7% της απογραφής «ειλικρινές», και όχι πάλι κάποιο μαγεύρεμα των φωστήρων που μας κυβερνάνε!). Οι ΗΠΑ είχαν έλλειμμα 12,5% του ΑΕΠ το 2009 που ελπίζουν να το κατεβάσουν στο

10% το 2010, η Μ. Βρετανία είχε πάνω από 10% το 2009 και υπολογίζει σε 12% το 2010, η Ιαπωνία έχει σταθερά πάνω από 10% όλα τα χρόνια, κλπ.

Αν όλα λοιπόν τα παραπάνω ευσταθούν και η Ελλάδα κολυμπάει μέσα στο απόλυτο συνεχές των δημόσιων και ιδιωτικών χρεών στην κρίση, τότε εύλογα προκύπτει το ερώτημα σε τι οφείλεται η ελληνική ιδιαιτερότητα; Μήπως υπάρχει κάποια διεθνής κερδοσκοπική συνωμοσία που έχει βάλει την Ελλάδα στο στόχαστρο; Και αν ναι ποια είναι τα βαθύτερα αίτια που αναδεικνύουν την Ελλάδα ως προνομιακό στόχο;

3. Νεοφιλελεύθερες πολιτικές και η πρωτοκαθεδρία των χρηματαγορών

Αν όμως η ελληνική ιδιαιτερότητα ούτε στα βασικά δημοσιονομικά μεγέθη των δαπανών εντοπίζεται (οι εταίροι μάλιστα προτρέπουν τη χώρα να ενισχύσει περαιτέρω τις αμυντικές δαπάνες με παραγγελίες φρεγατών, πολεμικών αεροσκαφών και αρμάτων μάχης που ανέρχονται σε 4-5% του ΑΕΠ ετησίως), ούτε σε κάποια εθνική ιδιομορφία που πρέπει να τιμωρηθεί εξευτελιζόμενη, τότε σε τι οφείλεται η σημερινή ανισορροπία και οι ζοφερές συνέπειές της;

Η λύση του αινίγματος είναι απλή και εμφανής. Τα δημόσια έσοδα αντιμετωπίζονται ως αναγκαίο κακό και η συρρίκνωση της φορολογικής βάσης αποτελεί υπερσυγκυριακό φαινόμενο στο πλαίσιο των νεοφιλελεύθερων πολιτικών. Η απελθούσα κυβέρνηση της ΝΔ, για παράδειγμα, περιόρισε τα δημόσια έσοδα από το 41% στο 34% του ΑΕΠ, ενώ διατήρησε και αύξησε το σκέλος των δαπανών σε ποσοστό άνω του 46%.

Και δεν πρόκειται για τυχαίο γεγονός: μεγάλες κοινωνικές κατηγορίες όπως επαγγελματίες, μικρές επιχειρήσεις, αυταπασχολούμενοι, απολαμβάνουν φοροασυλίας επαγγελματικά (χαμηλοί συντελεστές φορολόγησης κεφαλαίου, νόμιμα «παράθυρα» φοροαπαλλαγών) και ατομικά (επίσημη ανοχή σε εμφανώς ψευδείς δηλώσεις εισοδήματος, μη ενεργοποίηση διασταυρώσεων δαπανών και εσόδων) που τελικά συνιστά κοινωνικό συμβόλαιο υπαγωγής τους στη συμμαχία του κεφαλαίου.

Έτσι σήμερα οι έμμεσοι φόροι συνεισφέρουν κατά 66% στα φορολογικά έσοδα, οι μισθωτοί κατά 12% και οι μεγάλες επιχειρήσεις (το «μεγάλο κεφάλαιο») κατά 10%, ενώ οι μικρές επιχειρήσεις κατά 4% και οι επαγγελματίες κατά 3%. Συνεπώς, η δημοσιονομική ανισορροπία και η κρίση των δημόσιων οικονομικών είναι *επιλογή* των διαχειριστών και όχι «θεομηνία». Και δεν είναι ιστορικά πρωτότυπο αυτό το διπλό κέρδος: Οι «έχοντες» αφενός αυξάνουν πρωτογενώς τα κέρδη τους με τη μη καταβολή φόρων, αφετέρου δανείζουν αυτό το κέρδος (το διαφυγόν έσοδο του κράτους) στο κράτος με επαχθείς όρους για το τελευταίο επειδή η ανισορροπία των δημόσιων οικονομικών το κάνει ευάλωτο. Εφαρμόστηκε για πρώτη φορά στην κρίση των σιδηροδρόμων στις ΗΠΑ τον 19ο αιώνα (το αναλύει χαρακτηριστικά ο Μαρξ) για να κάνει σχολή στη συνέχεια σε σειρά περιπτώσεων. Τουλάχιστον στην αρχαία Ρώμη με τα ιδιωτικοποιημένα δημόσια οικονομικά οι χρηματοπιστωτικές δοσοληψίες γίνονταν μεταξύ ιδιωτικών φορέων, ενώ στη σύγχρονη «κοινωνική οικονομία της αγοράς» το δημόσιο βρίσκεται πάντοτε στην αδύνατη πλευρά του μοχλού.

Αυτή η πολιτική έχει τα όριά της. Φαίνεται πως αυτή η κοινωνική συμμαχία του κεφαλαίου («μεγάλου» και «μικρού») που επιτρέπει τη συνεχή για 25 και πλέον έτη μετακύληση των δημοσιονομικών βαρών στις πλάτες όλων όσοι στερούνται της

κάλυψής της, και βρίσκεται στον πυρήνα της σημερινής «ελληνικής κρίσης», δεν είναι βιώσιμη μέσα στην Ευρωζώνη. Καίτοι το ψηλό ελληνικό δημόσιο χρέος και δημοσιονομικό έλλειμμα βρίσκονται σε συγκρίσιμα ή και κατώτερα επίπεδα με εκείνα αρκετών άλλων «προηγμένων οικονομιών» (καθώς η παγκόσμια οικονομική κρίση πλήττει τα δημόσια οικονομικά των περισσότερων χωρών), οι *διεθνείς δανειστές της ελληνικής κυβέρνησης* εμφανίζονται όλο και περισσότερο απρόθυμοι να συνεχίζουν να τη δανείζουν χωρίς αλλαγή κάποιων όρων του παιχνιδιού. Τουλάχιστον όταν ουσιαστικά απουσιάζει ένας σαφής μηχανισμός δανεισμού τελευταίας καταφυγής για τις χώρες-μέλη της Ευρωζώνης.

Με άλλη διατύπωση, βάση των ανισορροπιών είναι κατά βάση η ακραία νεοφιλελεύθερη αρχιτεκτονική της Ευρωζώνης, που αναγορεύει τις χρηματοπιστωτικές αγορές σε απόλυτο κριτή και μοναδικό μηχανισμό επιτήρησης-πειθάρχησης των οικονομικών επιδόσεων κάθε χώρας. Ο μηχανισμός που συνομολογήθηκε κατά την τελευταία Σύνοδο Κορυφής παραμένει συγκεχυμένος ως προς τις δράσεις του, ενώ ταυτόχρονα συνεχίζει να εξαρτάται από τις αποφάσεις των αγορών: Ενώ το ΔΝΤ προσφέρει δανειακή στήριξη με επιτόκια γύρω στο 2,5%, οι Ευρωπαίοι μιλάνε για στήριξη (με τη συμμετοχή μάλιστα του ΔΝΤ) με επιτόκια ανάλογα με εκείνα των αγορών. Επιπλέον, επιμένουν ότι ο μηχανισμός «δεν χρειάζεται να ενεργοποιηθεί», δηλαδή οι «αγορές» μπορούν να συνεχίσουν με τις «συνήθεις μπίζνες». Μέσω της Ελλάδας οι αγορές τεστάρουν την αντοχή του Ευρώ.

Επικουρικά όμως, η «ελληνική διαφορά» προκύπτει από την παροιμιώδη ανικανότητα της ελληνικής κυβέρνησης, που έχει «εμπιστοσύνη στις αγορές» (δηλώνει ότι δεν χρειάζεται ευρωπαϊκή στήριξη), ενώ ταυτόχρονα διαρρέει ότι διαπραγματεύεται τη στήριξη (και την ενδεχόμενη αναθεώρηση του συμφωνηθέντος «μηχανισμού»), τον «δανεισμό από την Κίνα», το ότι «τα χειρότερα πέρασαν» και άλλα φαιδρά. Όταν θα συρθεί στην ενεργοποίηση του μηχανισμού, θα υπάρξει θεσμική και πέρα από πολιτικάντικους δισταγμούς συστηματική καθοδήγηση στη μεγαλύτερη έως σήμερα απόπειρα αναδιανομής εισοδήματος με τη μείωση των μισθών και των συντάξεων, αλλά και με διασφάλιση του διατηρήσιμου των αλλαγών μέσα από την αποψίλωση των εργασιακών δικαιωμάτων.

5. Επιστροφή της πολιτικής!

Και ενώ όλα δείχνουν να κινούνται στον μονόδρομο των αγορών και στις νεοφιλελεύθερες επιταγές της Κοινοτικής και Ελληνικής Νομενκλατούρας, εμφανίστηκε μια «παραφωνία» από εκεί που κανείς δεν το περίμενε. Μαζί με την ηθελημένης ασάφειας Κοινοτική Δήλωση «Στήριξης» της τελευταίας Συνόδου Κορυφής, προέκυψε και η απόφαση της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας ότι θα συνεχίσει να δέχεται τα ομόλογα των ελληνικών τραπεζών έως το τέλος του 2011, αμβλύνοντας κατ' αυτό τον τρόπο κάπως τα προβλήματα των ελληνικών τραπεζών αλλά και της κυβέρνησης. Μια απόφαση που φαίνεται να «παρακάμπτει» ως έναν βαθμό τη δικτατορία των οίκων αξιολόγησης και των αγορών.

Η απόφαση αυτή συνιστά σημαντική τομή στη συνέχεια του νεοφιλελεύθερου οικοδομήματος. Γιατί στην πρωτοκαθεδρία των αγορών που «αξιολογούν» επιχειρήσεις και κράτη αδιακρίτως, αντιπαραβάλλει μια «πολιτική απόφαση» (Ε. Τσακαλώτος, «Ο Τρισέ, ο Γκράμσι και η φιλελεύθερη οικονομία», *Αυγή*, 7/4/2010)

έμμεσης στήριξης οικονομιών αν χρειαστεί. Και μάλιστα, αυτή η απόφαση έρχεται από τους αρχιτέκτονες του βασικού νεοφιλελεύθερου δόγματος της Ε.Ε. ότι η ανταγωνιστικότητα στην κρίση «κερδίζεται» με μια μακρά περίοδο ενορχηστρωμένης ύφεσης και αναδιανομής του εισοδήματος υπέρ του κεφαλαίου για να ενισχυθεί η ανταγωνιστικότητα της οικονομίας.

Κατανοεί λοιπόν ότι οι κοινωνικές αντιφάσεις δεν λύνονται με την «καθαρή» λειτουργία των μηχανισμών της αγοράς, αλλά απαιτείται έστω και επικουρικά η παρέμβαση της πολιτικής. Και αν το μπλοκ εξουσίας διατυπώνει αυτή τη θέση για να χειριστεί τις αντιφάσεις στο εσωτερικό του αλλά και τη χωρίς όριο συμπίεση της εργασίας, το συμπέρασμα που προκύπτει για όσους επιχειρούν να μιλήσουν εξ ονόματος των κυριαρχούμενων τάξεων, της εργασίας, είναι εκκωφαντικό.

Πρωταρχικότητα της πολιτικής!

Γιατί συχνά η σχεδόν παγιωμένη αδύνατη θέση της εργασίας στον κοινωνικό συσχετισμό δύναμης μετά τη δεκαετία του '60, έχει υποτάξει εν μέρει τις δυνάμεις που επιχειρούν να συλλάβουν τη δυναμική των κοινωνικών αντιφάσεων στη λογική των κυρίαρχων οικονομικών μηχανισμών: πώς θα παρέμβει κανείς στις χρηματαγορές, πώς πρέπει να ρυθμιστεί το χρηματοπιστωτικό σύστημα για να μην ξανασυμβεί η κρίση, πόσο ανεξέλεγκτο θα είναι το κεφάλαιο στις περιπλανήσεις στις παγκόσμιες αγορές, κλπ. Ερωτήματα όχι χωρίς αξία αλλά που έπονται μιας βασικής πολιτικής επιλογής, της πρωταρχικότητας της πολιτικής.

Πολιτική με την έννοια της κοινωνικής ταξικής αναφοράς και όχι απλώς κάποιου γενικού και αόριστου «δημόσιου συμφέροντος» που καταλήγει στην «προστασία» των κρατικών μηχανισμών και τη «μονιμότητα» ως υποκατάστατο του δικαιώματος στην ασφαλή, δημιουργική εργασία.

Πολιτική που αναδεικνύει την απάτη με την «εθνική υπόθεση» της αποφυγής της χρεοκοπίας, όταν ήδη από σήμερα η διαχείριση που εφαρμόζεται από την «εθνικά ευαίσθητη» κυβέρνηση αποβλέπει στην προστασία των μελλοντικών εισοδημάτων των πιστωτών (βασικό καθήκον συνδίκου πτωχευτικής διαδικασίας), ασκώντας μια πολιτική απολύτως συμβατή με όσα την «εξαναγκάζουν» να κάνει, μετατρέποντας δηλαδή την κρίση του κεφαλαίου σε κρίση της εργασίας.

Πολιτική που αναδεικνύει τη λειτουργία του Σύμφωνου Σταθερότητας ως βασικού ενορχηστρωτή της επίθεσης του κεφαλαίου κατά της εργασίας, που συμπυκνώνει υπερσυγκυριακά τη χρήση των υφεσιακών πολιτικών ως μέσου και εργαλείου πειθάρχησης και συμπίεσης της εργασίας.

Πολιτική με σαφή αντικαπιταλιστικό προσανατολισμό που αναδεικνύει την πάλη για τη βελτίωση των συσχετισμών, την προώθηση μεταρρυθμίσεων ως πρώτο βήμα σε μια συνεχή πορεία προς την αταξική κοινωνία.

Πολιτική που επιβάλλει τις ανθρώπινες ανάγκες πάνω από τα κέρδη, με όπλο την κοινωνική αλληλεγγύη και τον κοινωνικό έλεγχο.